

ТЕОРИИ ЗА БЪЛГАРИТЕ КАТО МИГРИРАЛ НАРОД

Според една научна хипотеза българите са народ, който е дошъл на Балканския полуостров от Азия. Тази теория има поне две версии: първата, че те са народ с тюркски произход, а втората, че са народ от източноиранската езикова и етническа група.

ТЕОРИЯ ЗА ТЮРКСКИЯ ПРОИЗХОД

Тезата за тюркския произход на древните българи беше поддържана десетилетия от българската наука, особено през тоталитарния режим (1944–1989) и влезе във всички учебници от това време като истина от последна инстанция. Но така ли е всъщност? Историята на тюркската теза се свързва с разбирането в Западна Европа през XVIII век, че двете евразийски империи – Руската и Османската, почти непознати за европейската общественост по това време, са заселени с диви и примитивни народи. Идеята е на английски учени, по-късно развита и във Франция. Ето какво пише Едуард Гибън в „Залезът на Римската империя“:

„Дивите народи по времето на Юстиниан Велики се делят на две големи групи „българи“ и „склавони“ (славяни).“

Френски учен по същото време (втората половина на XVIII в.) представя българите като тюрки. Нека да припомним, че учените от това време не са имали почти никакви реални контакти с населението по нашите географски ширини, но въпреки всичко тюркската теза се налага в западната историография.

Какво представляват тюрките? Това е голяма, нееднородна група народи, която населява Средна Азия. Те са предимно степни номади и в историята са известни някол-

ко техни големи държавни съюзи като Тюркския хаганат (VI в.); Западнотюркския хаганат (VI–VIII в.), под чиято власт попаднали за известно време част от древните български държавата на селджукските турци в Мала Азия (XI в.); Османската империя, която завладява през XIV в. Балканите и др.

През XIX в., когато връзките с Османската империя се засилват и все повече европейци посещават нашите земи, се увеличават и различните тълкувания на българския произход. Част от австрийските и немските учени свързват нашите прадеди с хуните на Атила, за които също твърдят, че били тюрки. За утвърждаването на „тюркската теза“ спомагат и първоначалните прочити на откритата през 1861 г. в Русия древна летопис с имената на българските владетели. В нея те са наречени князе, което всъщност е друго изписване на древната българска титла „канас“, произлязла от по-разгърнатата форма „канасюбиги. В „Именника“ има думи на непознат език. Тогавашните учени тълкуват неговите календарни понятия през чувашкия език, който е тюркски. Други учени свързват старите българи с киргизите поради сходството на имената на Ирник и Испор с имена от киргизкия епос. Освен това българите бръснели главите си подобно на киргизите, сякаш последните са единственият народ, който носи ритуалната мъжка плитка, наричана от българите „чумбас“. От тези общи разсъждения се стигнало до извода, че българите били тюрки.

Въпреки че в „Именника“ владетелите са наречени князе, учените налагат използването на тюркската титла хан. Така, без нито един писмен паметник, в който български владетел да е наречен хан, всички до св. княз Борис I станали ханове.

Това научно лутане в темата намира израз и в популярния в България труд на чеха Константин Иречек „История

на българите“, който излиза през 1876 г. на немски език, а две години по-късно е преведен на руски и е ползван масово от нашата възрожденска интелигенция. Научният труд на Иречек оказва силно влияние върху едва проходащата българска историческа наука, а тезите за номадския произход на българите влизат във всички следосвобожденски учебници. Самият Иречек е министър на просветата в едно от първите наши правителства и това допълнително затвърждава научните му тези сред българската научна общност.

Какво всъщност твърдят защитниците на „тюркската“ теза? Според тях българите при идването си на Балканите през VII в. са сравнително малоброен (не повече от 10 000 човека) народ, който води номадско съществуване, няма постоянни обиталища като села и градове и се изхранва с животновъдство и война. Поради нуждата от промяна на пасищата за добитък е принуден да се движи сезонно с него и затова живее във временни жилища (юрти). Не се занимава със земеделие, за което е нужен уседнал живот и скоро след основаването на България се стапя в „славянското море“, което заварва на Балканите.

Според други историци древните българи са дошли на Балканите много по-рано при нашествието на хуните на Атила, разклатило устоите на Римската империя и довело фактически до разделянето ѝ впоследствие на Западна и Източна (Византия). Армията на Атила в действителност е била доста разнородна и наред с другите народности в нея със сигурност са присъствали и българи, а в управленския корпус – българска аристокрация. Съществуват даже легенди, че самият водач Атила, наричан от римляните „бич божи“, произхождал от царствения род Дуло и може да бъде идентифициран с Авитохол, първият легендарен владетел, посочен в „Именника на българските князе“, а името

на неговия син Ернах съвпада, леко променено, с това на Ирник от същата хроника.

Тюркската теза в хунския ѝ вариант беше наложена в системата на българското образование след научния труд на проф. Васил Златарски „История на българската държава през Средните векове“, излязъл през 1918 г. и поддържан с неговия научен и административен авторитет. След преврата от 1944 г. и съветската окупация българската наука става подвластна на съветските тези, често съвсем ненаучни и тюркската версия е закрепена с административен натиск като единствено допустима във всички учебници.

Откриването на останките на Плиска, Преслав и други стари градове в началото на ХХ в., обаче, поставя нови въпросителни пред вече скроената научна теория за номадския произход на българите. Разкриват се огромни градове, строени с квадрати (големи каменни блокове) – техника, непозната във Византия и региона дотогава. Правят се веднага опити археологическите факти да се наместват според съществуващите научни гледища, например, че постройките са от римско време, но те са бързо опровергани. Изведнъж пред учените се изправя тежката научна дилема да свържат скитащото, номадско племе, за каквото те представят древните българи, с масивните строежи и землени защитни съоръжения, които издават вековна строителна култура, знания по фортификация и военна стратегия. Само да припомним, старопрестолната Плиска е огромен укрепен лагер, разположен на площ от над 23 кв. км по времето, когато най-големият укрепен град на Европа – Константинопол, обхваща 14 кв. км.

Труден за обяснение е и фактът, че крепостите и защитните системи не само са ползвани (дори да приемем, че не са построени от българи), но и поддържани в течение на векове, което предполага не само умения, но и навици и

организация на уседнал живот, твърде различен от номадското движение според сезоните. Пет века по-късно, в края на XII в., когато българският владетел Калоян привлича за съюзници номадския народ на куманите, трябва неведнъж да се съобразява с начина им на живот и воюване, защото степните воители всяко лято се оттеглят на север, където тревата за конете им и добитъка все още не е изгоряла от слънцето, както се случва по нашите ширини. Хронистите пишат, че нищо не било в състояние да задържи куманите в горещата Тракия, където се разигравал основният театър на военните действия с Византия и латините, когато настъпело лятото и те трябвало, по стародавния си закон, да тръгнат на север, отвъд Дунав.

Българската историческа наука се опита да отговори на всички нерешени от „тюркската теза“ въпроси, но остана най-главният: Кои са началата на хилядолетната балканска и българска култура, която предхожда всички известни досега и особено превърналия се в еталон за западноевропейската наука гръко-римски свят? Всички езикови, ритуални и култови елементи, които се срещат и днес в българската култура, ни отвеждат много далеч назад във времето, когато на Балканите и по нашите земи е съществувала висока култура, наречена мегалитна поради големите каменни обсерватории и храмове, пренесена след катаклизмите по всички краища на полуострова и континента. А вероятно всички култури като минойската, египетската, елинската, тези от Мала Азия, Иранското плато и Индокитай произхождат от нея.

ТЕОРИЯ ЗА ИРАНСКИЯ ПРОИЗХОД

Втората научна теза, наречена „иранска“, също е с произход от Западна Европа. През 1680 г. френският византолог Шарл Дюканж, на основата на византийски и латински извори, прави извода в своя труд, посветен на историята на Византия, че българите произхождат от земите на древна Сарматия. Това е степната територия на северното Причерноморие, която до III–II в. пр.Хр. се наричала Скития. На изток тя достигала Каспийско море и Волга, на север – Прибалтика, на запад – горното течение на Висла и Карпатите, а на юг – Черно море и Предкавказието.

Европейска и Азиатска Сарматия според Птолемеевата география от II в.

Според Дюканж българите имали сарматски или скитски произход, т.е. произлизали от източните ирански народи. Същия възглед споделял и католическият монах Блазиус Клайнер, автор на първата история на българите, написана от чужденец и публикувана през 1761 г. Според Клайнер „българите произлизат от скитските земи на север от Черно море“. До 1944 г. тази научна теза се защитава и от някои български учени, но след съветската окупация тя изчезва от учебниците и дори не подлежи на научна дискусия.

След падането на тоталитарния режим през 1989 г. този възглед става обект на сериозни спорове и постепенно се налага в научните среди като теза със солидна доказателствена база. В последните десетилетия бяха организирани няколко научни експедиции, които донесоха много материали и езикови доказателства за близостта на старите българи с народите от Иранското плато. Пъръв за индо-иранския произход на българите заговори, още преди падането на тоталитарния режим, д-р Петър Добрев – специалист по стопанска история. Възгледите му, оспорващи наложената теза за тюркския произход, бяха посрещнати със съпротива от някои консервативни академични среди, но с времето много сериозни учени оцениха тяхната научна логика и въпреки някои възражения, ги приеха.

Според Петър Добрев българите са един от най-древните земеделски народи и са живели в областта на град Балх, държавата Балхара или както са я наричали древните елини – Бактрия. Тя се намира на Пътя на коприната и древните българи от прастари времена са участвали в световния обмен на стоки и идеи. Бактрия е историческа област, обхващаща днешен Северен Афганистан, части от планините Памир и Хиндукуш и земи на запад от тях около главния град Балх. Походи на болхиките, както са ги наричали индийците, са записани в най-старите хроники и митологични

епоси като индийските „Махабхарата“ и „Рамаяна“. Там те са споменати над 70 пъти. Записано е и името на техния бог Кубер, същото като на сина на хан Кубрат, който основава друга българска държава в географската област Македония. Легендарен за индийците е царят на Балхара Кардама, основател на династията на кардамитите, който преминал с народа си в Северна Индия и това е отбелязано в летописите като голямо събитие. Един от значимите владетели на Дунавска България също се нарича Кардам. Той възстановява държавата след десетилетната династическа криза през VIII в.

Любопитно е сведението на арабския учен Ал Бируни, който написал книга за Индия през 1030 г., в която отбелязва, че тюрките наричат своя владетел каган, персите го зоват – шах, а царете на Индия носят титлата „балхара“. Учените приемат, че това сведение е в пряка връзка с похода преди векове на вече възрастния Кардама и основаното от него дълго съществувало царство, оставило трайна следа в историята на Индия.

Царете на държавата с център Делхи – днешната столица на Индия, също носели титлата „балхара“, а през X в. те били считани най-високи по ранг сред останалите владетели. Според специалистите по санскрит името Кардама не е от индийски, а от персийски език и е разпространено в района на Иранското плато. Свещената планина в Балхара е Мандара, а култовият център на дунавските българи с известния Мадарски конник носи името Мадара. Все съвпадения, които няма как да са случайни.

„Иранската теза“ се подкрепя и от много езикови доказателства – думи, преминали през хилядолетията и запазили до днес своя смисъл, в земите, където и сега живеят българите. Първите ни историци говореха за едва десетина думи в съвременния български, останали от древните ни пра-

Митологична сцена от златна кана на съкровището от Наги сент Миклош. То е принадлежало на български владетел от Панония, живял през IX в. Вероятно това е образ на легендарния княз Авитохол от рода Дуло. Според най-старата ни летопис, наречена „Именник“, князът създал първата българска държава през 165 г. Той управлявал невероятните 300 години и бил наследен от княз Ирник, който бил на власт 150 години.

деди, но това се оказа, както и много внесени от чужбина постулати, заблуда. Почти всички слова, свързани с бита, кръвното родство, стопанската култура, т.е. с най-интимния, вътрешен свят на българина са наследство от дедите ни. Тук се включват: татко, бате, кака, леля, чичо, булка и много други като лястовица, къща, кокиче, пешкир, питка, кавал, цървул, кърпа, гайда, чертог (летен дворец). Или стопански, строителни и земеделски термини като вада, мера, пари, пазар, косер (лозарски нож), греда... Видовете езда като тръст и раван също са думи от древнобългарския речник. Старите българи били известни с елитните си коне. Това са известните в Индия „коне от Балх“, описани в „Махабхарата“ като много ценен дар.

Жителите на Балхара отглеждали висококачествени за времето си сортове жито, ръж, много овошки като кайсии, сливи, черници. Те са използвали даже брашно от сухи черници, което било с много голяма трайност. Самата дума за храна – пишт, при памирските народи е идентична със старобългарската пища, която и днес се употребява в руския и други славянски езици. Названието на пшеницата – жидам или жедим, също много напомня на българското жито. Диалектната българска дума за яма хумба има своя синоним край Памир и Волга, където ямите, където се съхранявало житото, се наричат хумб. Чепка на езика на памирските народи означава грозде. Земите на Балхара били известни и с големите си насаждения от лук и чесън, култивирани тук за първи път. Неслучайно китайците, които познавали зеленчуците от Балх, наричали Памир „Луковите планини“.

Интересно е сведението, че една част от жителите на Балх са се занимавали със земеделие и овощарство, и то поливно, а друга със скотовъдство, свързано със смяна на пасищата през различните сезони. Нещо характерно и за българската традиционна стопанска култура, която съчета-

ва дълбоки земеделски традиции и уседналост и в същото време сезонно скотовъдство – през лятото в Мизия, Балкана, Тракия, Родопите, а зиме – на юг, в Беломорието.

Според известни специалисти по стопанска история земеделската цивилизация в Памир и Хиндукуш имала свое самобитно развитие, паралелно с останалите известни цивилизации в Индия и Близкия изток. За това свидетелстват специфичните земеделски термини, които българите пренасят по-късно в Кавказ, край Волга и на Балканите.